

Bilden på Algot och Helga Johansson som färjar över Nyåkerssjön under 1950-talet finns med i Sune Jonssons debutbok Byn med det blå huset (1959). Idéhistorikern och professorn i miljöhistoria Sverker Sörlin menar att: Sune Jonsson bedrev en formmässigt avancerad "konstnärlig forskning", långt innan detta uttryck hade uppfunnits. [...] det mest avancerade och lyckade exempel på denna formellt ganska nya genre som jag känner till.

FÄRG & FORM

Tankar om Sune Jonsson i samtiden

Alexandra A. Ellis

Mest känd är Sune Jonsson i rollen som en av Sveriges största dokumentärfotografer och hans bilder av den västerbottniska landsbygden är älskade av många. Det är lätt att låta sig lockas av ett till synes nostalgiskt förhållnings-sätt, men det var aldrig hans avsikt. Curator Alexandra A. Ellis vid Sune Jonsson Centrum för dokumentärfotografi (SJCD) vid Västerbottens museum tolkar in Sune Jonssons konstnärskap i samtiden.

2024-09-21

Porträtt på Sune av Lennart Wernström 1955. Sune Jonsson intresserade sig för fotografi tidigt i livet och var som ung aktiv i Fotografiska Föreningen i Stockholm. Där bildade han vid 1950-talets mitt, gruppen "7 stockholmare" tillsammans med flera namnkunniga kamrater. Gruppen ifrågasatte den rådande och ytliga fotoklubbs-estetiken och ville i stället realistiskt återge människans levnadsvillkor. Sune Jonsson blev gruppens tongivande ideolog. Genom manifestet *Med fotografens kulturella himmelsfärd* som anledning ville han ifrågasätta gängse normer och förhållningsätt inom den svenska fotovärlden och upphöja och betona fotografins roll i samhället. Foto: Lennart Wernström/Västerbottens museum.

Sune Jonsson var för sin tid allt annat än traditionell och hans tankebanor och frågeställningar är lika aktuella än idag. Tidigt anammade han en självreflexiv hållning, långt innan det blev ett vedertaget begrepp. Han resonerade kring frågor som; vem är jag i sammanhanget och varför är jag intresserad av att berätta om detta? Hans nytänkande kring fotografens roll går att applicera på dagens diskurs inom fotografien. Ett bra exempel är hans syn på representation, även om han inte använde just denna benämning. Jonsson har vid flera tillfällen formulerat dessa tankar men mest kärnfullt upplever jag detta citat ur *Nio funderingar kring 1/125-delen*:

Den ideala situationen är givetvis att fotografen är sin egen uppdragsgivare. Då är uppdraget en vital funktion av honom själv, då kommer hans verklighetsskildring till den punkt, där han själv står som människa.

Varifrån kom dessa tankar som så väl överensstämmer med dagens diskussion kring representation och reflexivitet? Jag söker efter roten ur vilken Sunes ideologi är sprungen. I uppsatsen "Ögonblickens ömhet – Sune Jonsson i det litterära landskapet" från 2016 pekar Karin Lundmark på det märkbara inflytande Ivar Lo-Johansson haft på Sune Jonssons författarskap. (Sune Jonsson skrev 1958 en trebetygsuppsats om Ivar Lo-Johanssons litterära metod i romanen *Statarna*, "Blocket som Ivar Lo-Johansson byggde"). En ung Sune skickade 1959 sin då ännu outgivna novellsamling *Hundhålet* till Ivar Lo-Johansson och skrev;

Att jag nu äntligen vågar gå så långt, beror inte på att jag tror att det här är någon särskilt bra bok. Saken är snarare den, att jag läst det Ni skrivit och jag har många fina upplevelser att vara tacksam för. Jag har också skrivit en uppsats om *Statarna*, då jag läste litteraturhistoria vid Stockholms Högskola, och då gjorde jag också bekantskap med Stridsskrifterna och deras ställningstagande. Så här kan det alltså se ut när ett frö faller ner i ett fotografhjärta. Hoppas att inte Mästaren blir förargad.

Vad Ivar Lo svarar vet vi inte, knappt några dokument av privat karaktär har lämnats in till Sune Jonssons arkiv, men nästa brev arkiverat i Ivar Lo-Johanssons arkiv på Uppsala universitetsbibliotek (skrivet av Sune först juni 1966) inleds med "Broder Ivar Lo!" Det verkar ha uppstått en ömsesidig förståelse. Därefter följer en något sporadisk brevväxling, men tydligt blir att Sune

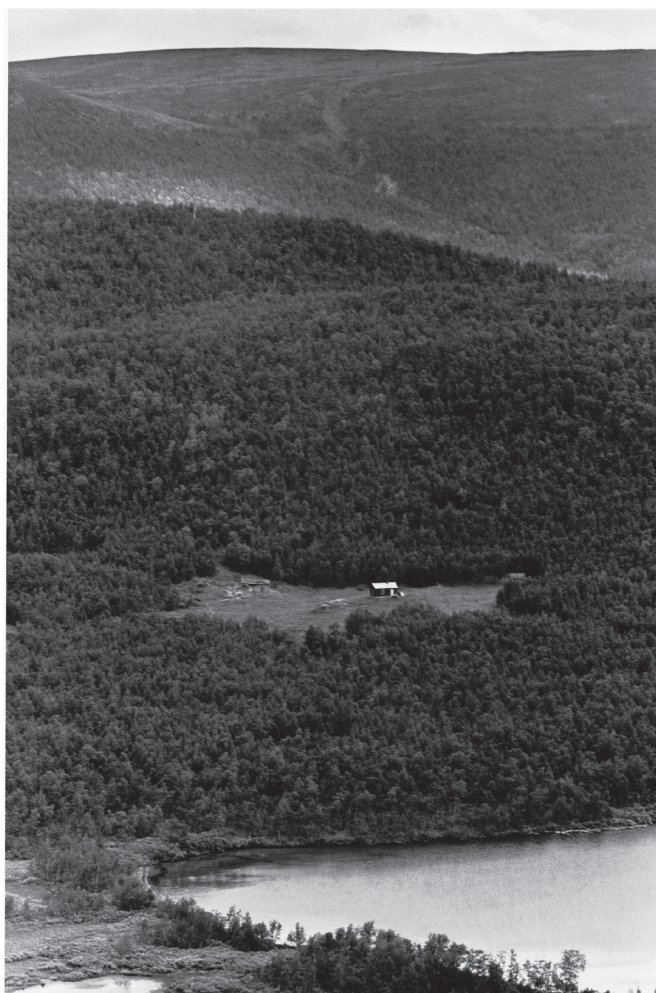
Sune Jonsson och tecknaren Kurt Sundberg i arbete med boken *"Torpet Åsen på Brännsjöskogen"*, Umeå 1965. Boken är en dokumentärskildring om det fattiga och hårda livet på ett kronotorp i Västerbotten, bilderna är återskapade ur minnet och tecknade av Kurt Sandberg. Texterna i boken skrevs av Sune Jonsson och bygger på bandinspelningar med tecknaren. Foto: Pär Frank/Västerbottens museum.

fortsatt är influerad av Ivar Los litterära program och har byggt vidare på dennes sätt att använda dokumentära bilder. I oktober 1967, efter att ha varit i Finland och föreläst kring fotografi och författarskap, skriver han:

Överhuvud, då jag talar om fotografi och samhällsengagemang, så följer Du med som en *ständig skugga*.

Sune Jonsson är mer av en betraktare, står inte på barrikaderna på samma sätt som Ivar Lo-Johansson. Dock viker han aldrig i sin lojalitet med dem han skildrar. Han återvänder ständigt till deras sak, om det så är i debatterande artiklar, fotografiska projekt eller litterära texter.

Idéhistorikern Sverker Sörlin kallar det Sune Jonssons "dokumentära humanism" och menar att det:

Utsikt mot Nygård norr om Stor-Tjulträsket, Sorsele 1968. I boken "Bilder från den stora flyttningen" från 1964 ville Sune Jonsson berätta om livskänsla, erfarenheter och miljöer i hårt drabbade avfolkningsområden i Västerbotten. För att kunna förstå vidden av kolonisternas och kronotorparnas arbete så föreslog Sune Jonsson att man lämpligen skulle gå upp på någon av fjällkedjorna och skåda ut över landskapet. Därifrån kunde man se dessa nybyggen.

Gustav Karlsson, Attsjö, Småland 1969. Bilden återfinns i boken *Minnesbok över den svenska bonden från 1971, en bildberättelse om odlingsåret och livet i den småländska byn Attsjö*. Boken mynnar ut i ett provokativt och polemiskt avsked av den traditionelle jordbrukaren och det kulturlandskap han skapar: "Småbrukarens sista bön till experten".

Foto: Sune Jonsson/Västerbottens museum.

har att göra med att komma i kontakt med äkthet och kanske ett anspråksfullt ord som sanning. Men kanske då en sanning som inte främst har en konventionell empirisk grund utan en grund som också är av moralisk art och handlar om en rättvisa gentemot det avbildade och ett erkännande av subjektets egen förståelse. Alltså en form av ömsesidighet där en bild, eller något annat skapat, inte bara är ett dokument över upphovspersonens uttryck utan också ett försök att på ett hänsynsfullt sätt förstå subjektets belägenhet, även om den är svår.

Så är det också subjektiviteten. Den finns överallt i Jonssons skapande men framträder extra tydligt i det skrivna ordet.

Han var verksam i en tid då den allmänna tron på fotografins objektivitet fortfarande var utbredd, men där Jonsson även hävdade fotografens och dokumentationens subjektivitet och dess värde.

Författaren Gunnar Balgård resonerar kring detta i en intervju rörande Sune Jonssons litterära arbete:

Han säger att han söker den absoluta objektiviteten i sin dokumentation. Å andra sidan för att nå den, så måste han vara emotionellt helt uppmärksam och närvarande. Det vill säga, han måste vara helt subjektiv i sin position när han utför den här dokumentationen. Så om man är subjektivt stark så får man en stark objektiv bild, vilket så att säga gör terminologin väldigt svårhanterlig. Men det går samman för honom, det är så.

Uppslag ur Sune Jonssons bok "Bilder från den stora flyttningen" från 1968, i bild Ragnar och Henny Karlsson i Övert Myrbränna. I hans dokumentära praktik är de beledsagande texterna minst lika viktiga som bilderna, eller som han uttryckt det själv – bilderna är inte illustrationer och orden inte bildtexter. Ord och bild förhåller sig kontrapunktiskt till varandra, höjer varandra och bildar en enhet större än dess enskilda delar. Foto: Jakob Joelsson/Västerbottens museum.

Även här anas inspirationen från Ivar Lo som sa, "Det är självklart att en arbetarroman först och främst bör vara ett konstverk. Annars kan dess ärende inte nå fram." Sune Jonsson skriver 1998 om sig själv i *Tankar kring Glutt-Everts fotografier* att grundförutsättningen för hans egna dokumentära bilder är "att berättarglädjen väcks till liv av en stark känsloupplevelse".

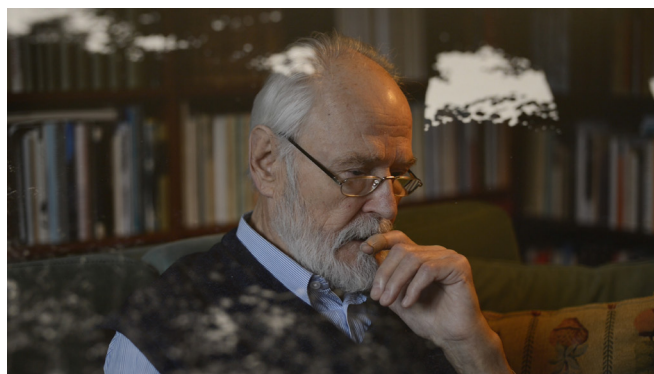
Ofta är det genom andra personarkiv som vi tillåts få inblick i vem personen Sune Jonsson var eftersom han var sparsmakad med att lyfta sig själv och det privata. Denna förtegenhet gör tyvärr materialet besvärligt att beforska. Att få möjlighet att förstå en konstnärs tankar och upplevelse av tillvaron gör personen, och därmed dennes verk, mer komplexa och rika. Det kan även blotta de kval, bryderier och tvivel som en konstnär genomgår i sitt skapande. Det är mycket svårt att separera dessa ting, tvivlen från de färdiga verken. De bästa ledtrådarna till personen Sune Jonsson finner jag i de brev han skickat till vännen och redaktören Bengt Ulaner under deras mångåriga brevväxling. I oktober 1972, under arbetet med sin roman *Stationskarl Albin E. Anderssons minnen*, skriver han:

Jag har nu bestämt mig för att skriva någon sorts roman med en mellanstation vid norra stambanan som huvudperson. Sov knappt en blund i natt, somnade halv fem, så uppjagad kan man bli när man tänder och önskan att skriva blir stark. Den är krävande denna upphetsning,

men samtidigt till stor glädje. Och att jobba med en roman eller berättelse, det är ett äventyr som är helt märkligt. Varje kapitel är ett gungfly eller ett kvicksandsgrund som det gäller att rädda sig upp ur och så fortsätta att hoppa mellan det som man uppfattar som fastlandsrevlar. Läste förresten flera kapitel ur *Brobyggarna* i natt och förbluffades över hur pass bra boken i alla fall var. Känner att kraften att göra lika bra ifrån mig nu som då ännu inte infunnit sig. En kamp som jag fruktar kommer det att bli är jag rädd men skönt att man äntligen gjort avstampet och är räddningslöst förlorad åt skrivarevåndan. Det blir att gå in i ett främmande land som inte har några förbindelser med verkligheten där man befinner sig.

Det är också via texter som Sune Jonsson lotsar oss genom dokumentärarbetets komplexa labyrint av etik, intention och kunskap. I *Nio funderingar kring 1/125-delen*, som fungerat som ett manifest för mig och många andra dokumentärfotografer, målar han upp en möjlig väg och erbjuder verktyg för att navigera dokumentärfotografins dilemman och möjligheter. Jag skulle råda den, som på djupet vill sätta sig in i Jonssons konstnärskap, att läsa den texten.

I uppdraget som curator på Sune Jonsson Centrum för Dokumentärfotografi (SJCD) vid Västerbottens museum undersöker jag den dokumentära bildens möjligheter och begränsningar, en ständig balansakt där frågor kring trovärdighet och legitimitet är ytterst centrala. Begreppet dokumentärfotografi är under ständig förhandling, förhållningsätt och arbetsmetoder står i förhållande till den tid fotografen verkar i. En ökande medvetenhet kring tillgänglighet, post-

Bengt Ulaner, stillbild ur filmen "Dokumentaristen", om Sune Jonssons litterära skapande. I sin önskan att dokumentera även det som inte kameran kunde fånga hämtade Sune Jonsson inspiration och fragment från skrönor, sägner och berättelser. Hans texter kännetecknas av såväl magi som konkret verklighet. Filmen visas första gången i samband med utställningen "Lånegods ur verkligheten". Foto: Petter Engman/Västerbottens museum.

Väntande vid järnvägsstation, Vännäs 1952. Järnvägen var ett återkommande stoff i Sune Jonssons arbete, både i bild och text. Norra stambanan gav upphov till många stationssamhällen, där ibland Nyåker där Jonsson växte upp. Denna bild är från debutboken "Byn med det blå huset". Huvudverken på temat är romanerna "Brobyggarna" från 1969 och "Stationskarl Albin E. Anderssons minnen" från 1974.

Foto: Sune Jonsson/Västerbottens museum.

koloniala perspektiv och ifrågasättandet av den dokumentära bildens objektivitet bidrar ytterligare till komplexiteten.

Samtidigt som samtidskonstnärer idag använder sig av dokumentära metoder förekommer låga tankar om den dokumentära genren inom konstnärliga kretsar, något som främst bottnar i den massiva kritik som riktades mot dokumentärfotografen under 70- och 80-talets postmodernism. Kritik som var både befogad och välformulerad då den ifrågasatte vedertagna attribut inom fotografen, som objektivitet och sanning,

samt belyste hela den koloniala maktstruktur där fotografi var en viktig beståndsdel. Men som tyvärr även ledde till misstro och motstånd mot att befatta sig med dokumentärfotografi överhuvudtaget, när det egentligen fanns ett behov av att hitta nya perspektiv, förhållningssätt och insikter kring etiska ställningstaganden.

Att rannsaka sig själv, sin intention och position är i min mening väsentligt för att dokumentärfotografen ska kunna fortsätta utvecklas i en hållbar riktning. Det finns dock en stor risk att förkasta det goda med det onda. Som Kerstin Hamilton skriver i sin avhandling "The Objectivity Laboratory: Propositions on Documentary Photography":

Att rutinmässigt betona kamerans och fotografens voyeuristiska och våldsamma tendenser riskerar att leda till en kontraproduktiv ängslighet.

Hon betonar värdet av att närma sig andras verklighet, eftersom handlingen att inte fotografera – att ta avstånd från vissa bilder innan de har blivit till av rädslan att exotisera – på ett djupt problematiskt sätt riskerar att befästa utanförskap och stigmatisering.

Jag återvänder på nytt till Sune Jonsson som i sitt arbete vidgade det dokumentära tonomfånget i syfte att väcka fler sinnen hos betraktaren, och lät den subjektiva upplevelsen bli en del av det dokumentära förhållningssättet. Samtidigt ålade han sig att lägga tid, både vid instudering av sakkunskap i ämnet samt vid själva fotograferingen, och hans arbeten bottnade i djup kunskap. I tider av post-sanning och relativa fakta är detta något att hålla fast vid. Möjligen, förhoppningsvis anar jag gryningsljus för dokumentärfotografen. Jag låter Sune Jonsson avsluta på ämnet.

"Super Sight – Att se världen genom tekniken" visades i SJCD 2024. Utställningen gjorde nedslag vid olika tidpunkter i historien och riktade uppmärksamhet mot hur teknologisk utveckling möjliggör olika sätt att närma sig verkligheten. Utställningen curerades av Kerstin Hamilton och Alexandra A. Ellis. Foto: Jakob Joelsson/Västerbottens museum.

Ett dokumentärt arbete vänder sig inte till den estetiske finsmakaren, den förströdde konsumenten, utan till människor med vitalt behov att öka sitt vetande, förvandla förmedlade miljöer, epoker, naturstycken till personligt erfarenhetsstoff, något att berika sitt eget inre landskap med.

Sune Jonsson
1978

Bakgrund

Sune Jonsson (1930–2009) föddes i Nyåker, Nordmalings kommun. Som 16-åring flyttade han med familjen till Bromma men återvände efter högskolestudier i litteraturvetenskap och folklivsforskning till hembygden i mitten av 1950-talet. Den uppmärksammade debutboken *Byn med det blå huset* utkom 1959 och redan år 1960 inleddes det långa samarbetet med Västerbottens museum genom ett dokumentationsuppdrag om avfolkningen i Västerbottens inland. Arbetet resulterade i boken *Bilder från den stora flyttningen* (1964). År 1968 inrättades en tjänst som ”fält-etnolog” vid museet, en i museisverige unik tjänst.

Sune Jonssons arbete resulterade i en mängd utställningar, hela 24 böcker och 20 filmer. År 1993 tilldelades han det prestigefyllda Hasselbladpriset. Han arbetade även aktivt för att bevara det fotografiska kulturarvet i framför allt Västerbotten. Västerbottens museum har tack vare denna insats en av de största lokalhistoriska fotografiska samlingarna i landet.

Västerbottens museum innehar hela Sune Jonssons arkiv med negativ och fältmaterial från tjänsten, men även, sedan 2002, hans privata arkiv med negativ, diapositiv, av honom själv utförda originalkopior, kamerautrustning, hans privata fotobibliotek med mera, ett betydande kulturarv att förvalta.

Sune Jonsson Centrum för dokumentärfotografi (SJCD) är en del av Västerbottens museum och har sedan invigningen i januari 2014 blivit en nationell arena för det dokumentära fotografiet. SJCD lyfter fram dokumentärfotografer och filmskapare som idag arbetar med samma skärpa och framsynthet som Sune Jonsson en gång gjorde, som bryter ny mark med samma komplexitet och nyansering och på så vis skapar berättelser av största vikt för framtida generationer. Utöver utställningsarbete bedriver centrumet programverksamhet och ett residens för dokumentärfotografer och filmskapare.

Källor

Tryckta

Balgård, Gunnar. *Synliggöraren – Om Sune Jonssons fotokonst*. Mandatus. Umeå 2024.

Hamilton, Kerstin. *The Objectivity Laboratory: Propositions on Documentary Photography*. Göteborgs Universitet, 2022.

Jonsson, Sune. *Blocket som Ivar Lo-Johansson byggde*. *Litterär teknik i Statarna*. Stockholms högskola 1958.

Jonsson, Sune. 'Nio funderingar kring 1/125-delen', *Meddelande / Fotografiska museet*, 1986:4, s. 4–6.

Lo-Johansson, Ivar. 'Den oskrivna romanen', essä i *Till en författare*. Bonnier. Stockholm, 1988.

Lundmark, Karin. *Ögonblickens ömhet – Sune Jonsson i det litterära landskapet*. Umeå Universitet 2016.

Otryckta

Engman, Petter och Ellis, Alexandra A. *Dokumentaristen, en film om Sune Jonssons författarskap*. Västerbottens museum. Umeå 2019. <https://vbm.se/sjcd/> [kontrollerad 240912]

Sune Jonsson Centrum för Dokumentärfotografi (SJCD). <https://vbm.se/sjcd/> [kontrollerad 240912]

Sällskapet Sune Jonssons vänner. <https://sallskapet-sunejonsson.se> [kontrollerad 240912]

Sörlin, Sverker. *Sune Jonssons dokumentära humanism*. Föreläsning. Umeå 22 oktober 2023.

GLÖM INTE ATT UPPGE
FÖRFATTARNAMN OCH KÄLLA
NÄR DU HÄNVISAR
TILL DENNA ARTIKEL